

A.3

IV

DISPUTATIO THEOLOGICA,

Continens

INTRODUCTIONEM

AD

Philologiam Sacram.

Q V A M

Favente Deo Opt. Max.

SUB PRÆSIDIO

D. GISBERTI VOETII SS. Theol. Doct.

Ejusdemque Facultatis in Inclytâ Acad. Ultraject. Profess.

ac ibidem in Ecclesiâ Pastoris vigilantissimi.

Ventilandum Proponit,

JOHANNES TSERE APATZA Transylvanus.

Ad diem 23. & 27. Martii horâ locoque solitis.

Johannis

Apacii

*post onorem Jui
Andree Corralmi.*

Coll Rep²

Ciano

ULTRAJECTI,

Ex officina JOANNIS à WAESBERGE,

M D C L.

R. M. K. 384.

Clarissimo, ac Doctissimo Viro,

D. MICHAELI TOPHÆO,
S.S. Theologiæ Doctore dignif-
simo, Scholæ Illustris Varadinæ
Rectori & Professore solertissi-
mo, Sacræ Philologiæ cultori ac
defensori strenuissimo, amico
suo integerrimo.

Disputationem hanc Philologicam

Inscribit, Offert, dedicat

IOH. TSERE APATZA-Transylvanus

Resp.

DISPUTATIO THEOLOGICA,

Continens

Introductionem ad Philo-
logiam Sacram.

Literatura seu philologia tum orientalis tum latina & graeca studium theologo necessarium, nemo inficias ibit, qui solidam scripturae interpretationem & eruditionem theologicam merito suo aestimare didicerit. Viderunt id & passim monitis & exemplis suis inculcarunt Theologi nostri jam inde à prima reformatione. In-
finitum esset omnium testimonia huc advocare. Ut compendium faciam, indico Orationem Amama de barbarie, quam Antibarbaro Biblico pramissit. De Orientali supervacaneum est vel verbum facere. De latina & graeca, quam forte frigidius exambiunt nonnulli, rationibus, exemplis, & testimoniis id ostendit A. Schultetus in oratione initiati professionis theologiae A. 1618. Heidelbergae habita de conjungenda philologia cum theologia; qua An. 1620. cum ipsius delitiis Evangelicis Pragensibus Hanoviae in 8. edita. Ita ut nihil novi aut absurdi egisse mihi videar, quod antehac in Bibliotheca nostra de exercitiis & collegiis philologico-theologicis, quid monuerim. Ut autem juniores scopum & mentem nostram uberius percipiant, visum est hanc philologiae sacrae introductionem ipsis impartiri, praesuppositis, non repetitis, iis quae in dissp. quibusdam de scriptura, & in problematis de eadem antehac communicavimus.

T H E S I S I.

Philologia istas partes integrantes complectitur, grammaticam scil., lexicam (prout nonnulli hanc à grammatica distinctam volunt) rhetoricam, poëticam, historicam, criticam. Estque ea duplex (sicuti omnis pædia seu sapientia) sacra scil. & prophana. Ista non est hujus fori. Illa ex modo tractandi duplex est: vel enim immediate versatur circa textum

scripturæ, ejusque intelligentiam & explicationem: vel in tra-
ctatione theologiæ tum didacticæ tum elēcticæ seu polemicæ.
Priorem distinctionis causa vocabimus *textualem*, & strictè
seu *ἱερολογικὴν sacram*: posteriorem *theologicam* partim *didacticam*
partim *elencticam*. Ut à posteriori incipiamus, *Didactica &*
elenctica occurrit in scriptis locorum communium & Elen-
cticis: ubi non tantum phrasia sacra, sed & quæcunque alia
à theologis antiquis & novis, patribus scil. Græcis, Lati-
nis, item scholasticis & theologis hodiernis nec non extra-
neis, Iudaicis, Saracenis, usurpata philologicè conside-
ratur. Sed dicamus aliquid de utraque seorsim. Est ergo
Didactica Grammatica, Lexica, Rhetorica, Historica, Critica:
ex quibus i. grammatica, lexica, rhetorica; per totum systema
theologiæ apud locor. commun. scriptores obtinet: eaque
versatur circa voces aut simplices aut complexas. *Ista* in locis
communibus subinde occurrit, e.g. in explicatione phrasium
& prædicationum, de attributis & personis divinis, de persona
Christi, de satisfactione, Morte Christi, justificatione, sacra-
mentis &c. *Illa* in locis commun., potissimum dominatur, & ad
quatuor istorum explicationem revocari solet, Etymologiæ
sc., homonymiæ, synonymiæ, *συζυγίας* seu conjugationis, idque
ordinario in tribus linguis cardinalibus. Quibus non nulli sub-
inde addunt linguas suas vernaculas aut Arabicã & Chaldæo-
Syram quin imo subinde Æthiopicã tanquã Hebraicæ linguæ
filias aut dialectos. Videantur recentiores thesium & locorum
comm. scriptores. Ad phrasios latinæ considerationē referen-
da, philolog. patristica patrum latinorū, & explicatio termino-
rum scholasticorum: quæ posterior compendiose & commo-
de haberi potest ex Dictionario theologico Ioh. Altenstaig &
Distinctionibus Castanei. Ad phrasios græcæ explicationem
refertur consideratio phraseologiæ patrum Græcorum, etiam
Gentilium. Sed philologia hæc patristica tum græca tum lati-
na, peculiarem collectoris alicujus diligentiam adhuc requi-
rit, qui vel secundum ordinem locorum communium, vel se-
cundum ordinem alphabeticum partim ex didacticis theolo-
gis

gis, imprimis polemicis, partim ex omnibus scholiis, notis, & commentariis ad patres canones & acta Conciliorum, historicos ecclesiasticos à colloboratoribus aliquot suppeditata philologica ad limam revocet, & in formam lexici theologici redigat: Quod seorsim, aut mixtim una tum toto lexici universalis theologici corpore edi posset. Complectitur enim tale lexicon istas quinque partes: explicationem scil. terminorum seu phraseologiæ theologicæ 1. *Scripturaria*, ex scriptura ut & ex recentioribus theologis orthodoxis; quorum theologia est scripturaria. 2. *Patristica*, ex patribus & Conciliis græcis & latinis. 3. *Scholastica*, ex Doctoribus Scholasticis antiquis, & recentioribus in Papatu, qui post ortam reformationem in Thomam commentationes & disputationes ediderunt. 4. *Canonistica*, ex Canonistis antiquis & recentioribus. 5. *Extranea*, ex pseudo-theologis Gentilibus, Rabbino-Thalmudicis, Muhammedicis. *Primam* partem, quod ad tres linguas cardinales, aliqui locorum communium scriptores satis egregiè excoluisse videntur. Inter alios maxime commendandus est præceptor noster Fr. Gomarus, qui in philologia sacra & profana versatissimum atque accuratissimum se ostendit. Videantur modo Theses ipsius de Prædestinatione, Iustificatione, Fide, morte Christi, sacramentis, baptismo, cœnâ, Antichristo &c., & si quis patristica desideret, diatribe ipsius de *ἀποθεωτ.* Huic eximio philologo non sine fructu junxeris ea quæ erudito Onomastico suo inspargit Matthias Martinus, *Secunda* pars aliquem adhuc instructorem requirit: neque enim sufficiunt, quæ orthodoxi theologî carptim in locis communibus subinde delibant; multo minus ea quæ Pontificii venditant: quod in plerisque apparatus eruditionis, in omnibus fidem desideremus. *Tertia*, à Thesaur in Rolario, Altenstaig in dictionario, Armando de bello visu in explic. terminorum, Castaneo in distinctionibus ad eam perfectionem adducta est, ut facile sit inventis aliquid addere. *Quarta*, nondum peculiari dictionario Iuris canonici (quod quidem jamdiu quærenti mihi videre contigit) ita explicata est ut *φιλομάθεσι* satisfieri

possit. Plurima quidem occurrunt apud Albericum de Ro-
fate in Dictionario Iuris, & multa in lexicon suum inde tran-
stulit Iustus Calvinus Witteranus: sed non pauca illinc exu-
lant. Huic ergo jungendi erunt ex recentioribus Canonistis,
Zypæus, Augustinus Barbosa, Lopez de Salzedo &c. Quibus
addenda Glossarium Græco-barbarum Meursii, & glossaria
Latino-barbara Freheri, Iohannis Lydii, quod editum cum o-
peribus N. Clemangis; imprimis Gerardi Iohannis Vossii; nec
non commentatores in intermediæ ætatis, & sequiorum sæ-
culorum scriptores, quales e. gr. Gretserus & Fr. Iunius in
Codinum, Sirmundus in capitula Caroli Calvi, Iuretus in e-
pistolas Ivonis, Formulæ Marculphi cum notis, Arn. Buchelii
notæ ad historias Beka & Heda, ubi alii autores frequenter
citantur; breviter notæ additæ editionibus recentioribus ec-
clesiasticorum scriptorum qui sequioribus sæculis epistolas,
ritualia, liturgica, historias ediderunt: quos ex Bellarmino de
scriptoribus ecclesiasticis cognosce, & notarum scriptores ex
Possevinii apparatu sacro. Inter omnes hic consulendus The-
saurus rituum Balth. Gavanti. *Quinta*, quod ad Theologiam
Gentilium græcam & latinam ab utriusque literaturæ lexico-
graphis, Criticis ac philologis (quorum præcipuos infra & in
Bibliotheca nostra indicamus) satis superq; in luce posita vi-
detur. An antiquorum Chaldæorum, Syrorum, Arabū, Iudæ-
orum, Persarum, Æthiopum, Ægyptiorum, extra utriusq; lin-
guæ scriptores, nova lux ex incomptis adhuc monumentis
orientalis expectari, possit, dies docebit. Saltē multa promit-
tit Kircherus in Copto prodromo: quem videat, cui vacat.
Philologia theol. Rabbinico-Thalmudica à lexicis Schindleri & Bux-
torfii, insuper hujus synag. Iudaica, adhuc abbreviaturis, insi-
gniter illustrata est. Quibus Rabbinis recentioribus Christia-
norum, addi possunt Rittāgelius in notis ad Ietzira; Schichar-
dus in Tarich & bechinat happeruschin & de Iure regio He-
bræorū; Cōstantinus Cæsar seu l'Empereur ad Middot, & Ba-
va Bathra, & Abrabaneelē in Ies. 53.; & Iachiadem in Danielē;
Coccejus ad Sāhedrin & Maccot; R. Sheringhamius ad Ioma;
Hac-

Hacspan ad Nizzachon, Gilbertus Gaulmin ad vitam Moſis & ad Pſellum de demonibus; Seldenus de Iure Naturali &c. & de ſucceſſionibus, & de Diſ Syris, & de uxore Hebræa, & de anno Hebræorum; Broughtonus ad Danielelem, & variis in opufculis, ſed Anglicè ſcriptis, Munſterus ad Gorionidē, & in notis ad Matthæum hebraicum. *Philologia theologica Saracencia* nondum inter Europeos adminicula neceſſaria fortita eſt. Quid huc uſque à nonnullis præſtitum, indicamus in diſp. de Muhammedismo. Auream proculdubio clavem ſuppeditabit Lexicon Arabicum, cujus editionem molitur incomparabilis in his literis muſagetes Cl. Golius. *II. Historica* apud locorum comm. ſcriptores locum habet, in obſervatione ac notatione antiquitatum quarundam 1. *Græcarum* circa voces eccleſiæ, epiſcopi *ἐπιτοπιος*, *ἄδης*, anathematis, ſynodi, &c. 2. *Latinarum*, circa voces, perſonæ, ſatiſfactionis, adoptionis, ſacramenti, lacri, dedicationis, conſecrationis, feſti, templi, aræ & altaris, 3. *Judaicarum*, circa voces preſbyteri, preſbyterii, *ἐπιποδίας*, baptiſmi, *II. Critica* hic ita locum non habet, niſi forte in capite de principiis chriſtianorum dogmatum: ubi cum de patribus agitur, genuini à putatiſis, & illorum genuina ſcripta à nothiſ aut dubiſ diſcernuntur. Ad philologiam hanc didacticam ſeu locorum communium addiſcendā peculiaria & diſtincta collegia non ita requiruntur: ſiquidē in prælectionibus & collegiis locorum communium, examinari & explicari debent, ſaltem quod ad terminos ſcripturarios, & recentium theologorum orthodoxorum. Quod tyronibus plane neceſſarium. Proſicientibus vero in ejuſmodi collegiis adjicienda per ſingulos locos cognitio præcipuorum terminorum ſcholæſticorum, etiam carptim ac data occasione terminorum patriſticorum & canoniſticorum, ſi qui vulgo in exercitiis Academicis & autoribus communiter legi ſolitiſ memorantur.

I I.

Elenctica eſt, quæ controverſias grammaticas, rhetoricas, hiſtoricas, criticas circa philologiam ſacram incidentes diſputando determinat. Problemata ejuſmodi ex locis commu-
ni-

nibus & elencticis scriptoribus colligi, & studiosi circa ea seorsim, aut conjunctim cum reliquis dogmaticis, examinando & disputando exerceri possunt. Paucula aliqua ex multis speciminis causâ nunc proponimus. In loco de scripturâ occurrunt nonnulla ad grammaticam, rhetoricam, Criticam &c. reducenda; e. gr. de autoritate punctorum, de qua Buxdorsius in Tiberiade, & Buxdorsius fil. peculiari libro c. Capellum. Pro eadem sententia stant Glassius aliique Doctores Lutherani lib. 1. philolog. sacrę pag. 37. cit. Contrariam tenent ex nostris, Drusius, Amama, Ludovicus Capellus &c. Ex Lutheranis Nicol. Oelschlegelius peculiari libello, Geræ ad Elystrum anno. 1414. ; & communiter Pontificii ut Gordonus, Bellarminus &c. ; ex Rabbiniis Elias Levita, forte solus. Problema de autoritate ꝑ Keri Masoretici eodem referendum. Hęc aliaque compluria vide in disp. de autoritate scripturæ, & de insolubilibus, & in problematis de scriptura: ut chartæ & tempori hic parcamus. In loco de Deo, ad grammaticam pertinet. problem. de lectione nominis Iehova. Pro aff. stat Gomarus disp. peculiari cum operibus ipsius edita, & Crinesius in discursu de confusione linguarum pag. 118. & Dorschæus theolog. Argentinensis tract. pec. Pro Neg. Drusius in Tetragrammato, Amama in Antibarbaro biblico, Buxdorsius fil. in dissertationibus philologico theologicis. Multa alia problemata philologica de hoc nomine, forte alibi seorsim colligemus. In eodem loco disquiritur de plurali *Elohim*, an plures personas significet, Aff. Zanchius, Polanus, Ioh. Acronius, Altingius &c. Neg. Calvinus, Drusius, Gomarus. In loco de Creatione, problema ad lexicam reducendum esto, an vox *creandi* latinis, græcis, hebræis notet productionem ex nihilo. Vide Gomari disp. de creatione. In loco de Angelis, problema ad philologiam historicam & criticam referendum est, de libris Dionysii Ariopagitæ de hierarchia cœlesti. Vide disp. nostram de Angelis. In loco de prædestinatione, An vox *eudoxias* & prædestinationis tantum de electione, & non de reprobatione u-

sur-

furpanda sit. An vox mundi de hominibus usurpata, notet omnes & singulos. In loco de persona Christi, An vox Iesus sit origine hebraica, & eadem cum voce Iehoschuah. An vox *αδης* *scheol* necessario notet locum damnatorum. Vide doct. tract. Parkeri de descensu ad Inferos. In loco de justificatione, An vox *justificandi* gr. aut hebr. significet justitiã inhærente aliquem donare, & vox *imputandi* gr. aut hebr. significet gratiose estimare. Vide eruditiss. Gomari disp. de Iustificatione. In loco de sacramentis, Quæ sit origo vocis sacramenti. Vide Gomari disp. de sacramentis. In loco de Idololatria, An *ειδωλον* significet (ex vi vocis) sive in sacris, sive alibi, imaginem rei fictæ, seu non existentis. Vide Raynoldum de idololatria Ecclesię Romanę. In locis de secundo, tertio, quarto præcepto. Quid significant voces *sabbathi*, *festi*, *templi*, *ceremoniæ*, *consecrationis* &c. Vide disp. nostras de his materiis editas. In loco de ministerio, Quid significant voces *Episcopi* & *presbyteri*. Vide autores cit. in disp. nostra de episcopatu. In loco de bonis ecclesiasticis, Quid *Primitiæ*, *decimæ*, &c. Vide autores indicatos in disp. de stipendiis ministrorum &c.

I I I.

Philologia sacra strictè dicta ex modo & methodo tractandi distinguitur in *systematicam*, seu *syntagmaticam*, & *textualem*, *Systematica*, rursum duplex est. *Vna*, quæ ad titulos & capita disciplinarum philologicarum (Grammaticę, Rhetoricę, Poëticę, Historicę, Criticę,) præcipua aut aliqua annotat, quæ in scripturis observanda occurrunt. Sic e. gr. rariores aut figuratæ constructiones aliquæ ex N. T. annotantur ad syntaxin Græcam Posselii, & ad eximiam syntaxin Sylburgii (quæ scilicet cum grammat. ipsius græcâ Rami methodo constructâ edita est); & quæ hebraismum sapiunt, ad syntaxin hebraicam Buxdorfii. Quod ad Rhetoricam illustriores ejus tropos & figuras, ex scripturis annotata vide ad Rhetoricam Alstedii, quam ab Oratoria distinctam in 8°. edidit. *Lexicographiam* vocum & phrasion dabit Thesaurus Pagnini; cum quo conferri poterit Epitome Buxdorfii, Lexicon Schindleri, & Philippi de Aquino

no hebraice scriptam. N. T. phrasas nonnullas annotatas videbis in Hen. Stephani incomparabili Thesauro linguæ græcæ. *Altera*, quæ seorsim ad titulos secundum ordinem disciplinarum philologicarum, aut alium aliquem arbitrarium, aut alphabeticum dispositos, ex scripturis philologica sacra congerit. Huc pertinent Alstedii præcognita theologica; quæ tyronibus in hac palestra, famem excitare poterunt. Sed quomodo ea sedari debeat, ostendunt Glassii philologia sacra; Amamæ Antibarbarus biblicus, & qui nuperrime prodiit Thesaurus philologicus Hottingeri. Huc refer scriptores illos, qui eclogis ac miscellaneis sacris loca scripturæ philologicè ex professo illustrarunt, quales Drusus in libris adniversationum, observationum, quæstionum. Petrus in variis lectionibus, præsertim lib. I. Arnoldus Bootius in animadv. sacris, Martinus Anton. Delrio de difficilioribus scripturæ locis; Bisciola in digressionibus; Ludovicus de Dieu in loca V. T. Quos omnes antecesserunt Ant. Nebriffensis & Angelus Caninius. Iis adjungantur theologi, qui data occasione φιλολογῆσαι, ut Tarnov. in Exercitationibus Biblicis, Camero in myrothecio, Spanhemius in dubiis evangelicis. Et qui miscellaneis, eclogis, aut observationibus sacris, philologica scripturaria inspargunt, ut Nic. Fullerus in miscellaneis sacris, Filesacus in libris selectorum, Picherellus in opusculis, Buxdorfius fil. in philologico-theologicis, Bisciola in 12. libris observationum sacrarum. Ad hæc illi, qui historicam & chronologiam ecclesiasticam ex professo illustrant, quales Baronius, præsertim in prolegomenis, cum Casaubono, Montacutio, Iacobo Capello; quibus adjungi potest, Scaliger in Eusebianis & de Emendatione temporum. Præterea, qui Rabbino-Iudaicam theologiam & antiquitates, aut explicant aut examinant, ut Hugo Broughtonus in variis opusculis latine aut anglice editis; Hacspan in notis ad Nizzachon, alique alibi indicati. Inter quos imprimis numerari debent editores, tract. Thalmudicorum, quales Coccejus, l'Empereur, Sheringhamius. Insuper qui in notis & commentariis suis ad concilia & patres philologiam sacram at-

tin-

tingunt, quales in bibliotheca indicamus. Denique philologi illi, qui ex professo literatura, & antiquitatibus græcis, ac latinis occupati subinde *ἐν παροῖσι* ex sacris quædam delibant. Vide illos, quos titulo Thesauri critici edidit Gruterus; ubi indice peculiari loca scripturæ ibidem illustrata exhibentur. Extra illum thesaurum sunt complures alii, Barthius, Pignorius, L. à Wouweren, Bisciola in subcesivis, Roah in singularibus, Ioh. Ludov. de la Cerda in adversariis, Lipsius de cruce, Ioh. Meursius de Areopago, Petrus in variis lectionibus, Chiffletius de linteis sepulcralibus Christi, Vossius in libris de Idololatria, aliiq; complures, quos una cum commentatoribus & scholiastis, ad antiquos scriptores græcos & latinos hic nominare nimis operosum, & alienum foret. Si quibus nomina ignota sunt, plurima discere poterit ex Vossio in Rhetorica, & libris de Idololatria, nec non ex Rosini & Dempsteri antiquit. Rom. & Barthii adversariis. Et ut secundum singulas partes specialius indicium faciam, ad philologiam *grammaticam* pertinent, Thesaurus grammaticus Buxdorfii, ex quo ceu fonte perenni, multi postea ritulos suos deduxerunt; cui adijungi potest ab eo, cui vacat, grammatica Mosis Kimchi cum notis l'Empereur, & Drusii opuscul. grammat. Paloris tract. de accentibus N. T. de dialectis &c. qui cum lexico & manualibus ipsius editi. Eiusdem Etymologiæ propriorum nominum: quas etiam exhibet Ballester in Onomatographia sacra. Drusius ad voces Hebr. N. T. Gualtperius, ad voces quædam scripturæ, Angelus Caninius ad voces N. T. *Lexicam* absolvunt, Lexicon hebr. Pagnini cum supplementis Merceri, Cevallerii, Bertrami (cum quo conferri possunt, Lexica Schindleri, Buxdorfii & Philippi de Aquino) & gr. N. T. Paloris. Ad *Poeticam* pertinet Gomari lyra Davidis, & quæ contra eam excepit Lud. Capellus. Aliquid etiam de poetica scripturæ differitur à Mendoza in quæstionibus & Nierenbergio, de orig. script. Ad *Historicam*, refer Antiquitates Ariæ Montani, & potiorẽ partem eorum, quæ tractantur à scriptoribus Reipubl. Hebræorum, Sigonio sc. Bertramo cum notis l'Empereur, Cuneo, Menochio. Acce-

dant varii tractatus Seldeni & Schichardi supra indicati ; Bocharti geographia sacra ; eclogæ chronologicæ Petiti , aliique Chronologici in Bibliotheca indicati. Ad *Criticam*, refer Buxdorsii Tiberiadem ; & quæ Alstedius in præcognitis delibat de caractere & stylo scripturæ ; imprimis eruditam præfationem Henr. Stephani ad edit. N. T. gr. in 16°. anno 1580. ; & Seb. Pfhochenii diatriben de puritate linguæ N. T. ; Ioh. à Wouweren syntag. de versionibus bibliorum. Glassium lib. 1. philog. sacræ tract. 2. denique prolegomena Heinsii ad Exercitationes sacras in Nonnum. Huc referenda , quæ notat Buxdorsius in biblioth. Rabbin. de variis editionibus bibliorum typographicis, & quæ de bibliis Parisiensibus nuper editis Hottingerus peculiari dissertatone ; imprimis quæ Idem in Thesauro philolog. lib. 1. c. 3. sect. 4. de antiquis bibliorum hebraicor. exemplaribus : ubi & alii autores citantur. Nō pauca sparsim attingit Nierembergicus in libris de Origine scripturæ, sed cum iudicio legendis : quod multa curiosa , incerta , vana admisceantur. Sed non prætereunda quæ erudite congeffit Hottingerus lib. 1. cap. 2. per totum.

I V.

Philologiam textualem contextui sacro, & ordini librorum aut capitum adstrictam habent notæ philologicæ perpetuæ in omnes, aut aliquos, aut aliquem librum scripturæ : quales Munsteri, Vatabli, Piscatoris, Grotii in totum V. T. Merceri Drusii, Matth. Martini in varios libros, Eugubini in Genesin, Masii in Iosuum, August. Iustinian. in psalterium ostaplum, Simeonis Muis in Psalmos , Tremellii in Hoseam (quem olim, si bene memini, apud amicum vidi) Piscatoris in Pentateuchum & Prophetas priores , opere distincto à superiori , Broughthoni in Iobum , & Danielelem , quorum posterior ex Anglico in latinum solummodo translatus exstat ; Christoph. Cartwrighti in Genesin , l'Empereur in Iachiadæ paraphrasin Danielis. Ainsworthi in Pentateuchum & Psalmos, sed Anglice. Quibus omnibus præluxerunt Peruschin. 1. commentarii philologici Rabbinorum , quorum præstantiores cum bibliis

bliis Hebraicis & Chaldaicis Basileensibus in fol. à Buxtorfio
 editi sunt : circa quos crifim aliquam exercet Schichardus in
Bechinat happerufchim. Post quem de ulu commentar. Rabbi-
 nicorum egerunt Hacspan ad Nizzachon & Hottingerus lib. 2
 Thefauri philog. c. 2. fect, 7. Cum commentatoribus Rabbi-
 nicis Basileæ editis conjungi potest. D. Kimchi in Psalmos ;
 quem hac occasione indico latine translatum à Fagio , eun-
 demque una cum R. Aben Ezra & R. Sel-Iarchi in quinque
 priores Prophetas minores à Mercero : fi quis forte aliis præ-
 fidiis deftitutus in lectione iftorum tutiffimum tyrocinium
 ponere velit. Intervient alioquin huic parti philologiæ lexicon
 Rabbinicum Buxdorfii, ejufdemque libellus de abbreviaturis,
 & Adagia Drufii, Et explicatio vocum græcarum aliarumque
 Europæarum autore David Cohen de Lara. Sed pleraque ha-
 bes in lexico Rabbinico Buxdorfii. Voces Gallicæ in Sel. Iar-
 chi, & Hispanicæ in David Kimchi, & Arabicæ in Aben E-
 zra occurrentes apud lexicographos iftarum linguarum
 quæri poffunt. Legi nuper citatam grammaticam Rabbinicam
 Cl. Hacspan: fed hætenus eam videre non potui. Philologiam
 N. T. reperies in notis Vallæ, Erafmi, Camerarii, Bezæ, qui
 poftremus inftar Homeri nobis effe poffet. Poft illum tamen
 fpicilegia dederunt in omnes aut plerofq; libros N. T. Dru-
 fius, Heinſius, Grotius: in aliquos Caſaubonus in Anglia le-
 orſim cum pauculis notis Scaligeri reculus in 8.; & nuperrimè
 Ioannes Priceus Anglus, in Matthæum & Acta. Piſcator in o-
 mnes libros, & Ioh. Gerardus in epiftolas quafdam & Apoca-
 lypſin minus in linguis originalibus exercitatos familiariter
 manuducunt. Proxime ad hos accedunt, qui commentariis ſuis
 realibus philologica præ aliis aſpergunt, quorum catalogum
 hic non teximus. Videri poteſt catalogus interpretum ſcri-
 pturæ in Bibliotheca Oxoniënſi, ante annos aliquot editus in
 4. Et ſelecti ex tanta multitudine, quos indicamus in noſtra
 Bibliotheca. Poſt illos locum habeant qui notas ad libros quof-
 dā Apocryphos græcos ſcripſere, quales Camerarius, Drufius
 &c. Munſterus ad Tobiam Hebraicum. Accedant Illi, qui ex

professo ad translationem aliquam notas suas accommoda-
runt, ut 1. Flaminius Nobilius ad versionem gr. totius V. T.;
Drusius ad fragmenta interpretum Græcorum; Masius ad
translationem gr. Iosua. Huic philologiæ imprimis inservient
Concordantię gr. V. T. 11. Fagius ad paraphrasin *chaldaicam*
pentateuchi; Et Fr. Taylerus in notis ad Targum Hierosoly-
mitanum, Imprimis hic instar omnium notarum erit Lexicon
Targumicum, Rabbinica, Thalmudicum Buxdorfii. Forte hic
juvabit theologos nostros spicilegium quæstionum Syro-he-
braicarum autore Iacobo Wellero, quod citat Ioh. Ernestus in
grāmatica Hebr. Schichardi, quā Chald. Syr. Arab. Æthiop. au-
ctā dedit. Inquirāt quibus lib. cit. copia est: ego exemplar ejus
nondum nancisci potui. 111. Ad Syriacam versionē N. T. notæ
Lud. de Dieu, qui in plerisque etiam confert Arabicam; notæ
Tremellii ad latinam suam ex Syriaco versionem; Peacock ad
epistolas Petri 2. Iohannis 2. & 3. Iudę: 1v. Franc. Junii ad suā
ex Arabico translationem Actorum & 1. epist. ad Corinthi-
os: v. Munsteri ad transl. Hebraicam Matthæi. Conferri hic po-
test Hutteri versio Hebraica totius N. T. vi. Ad textum Sa-
maritanum Pentateuchi Morinus exercitationes dedit. Sed est
eadē lingua cum Hebraica, quamvis alio caractere scribatur.
Et quid de ostētata illa editione tanquam authentica sentien-
dum, abunde docuit Morinum eruditiss. Hottingerus in suis
Exercitationibus Anti-Morinianis. vii. Nicolai Taciti Ze-
geri ad versionem vulgatam N. T. cui titulum dedit, *Epanor-
thota*; Theologorum Lovaniensium ad novam seu emenda-
tam editionem vulgatam; Francisci Lucæ ad eandem in variis
lectionibus. Ad antiquam, jam olim notas suas accommoda-
rat Ioh. Benedictus, & præsertim Isidor. Clarius, & Cajetaus
ad librum Psalmorum. Disceptatores super eadem versione
infra citabimus. viii. Video Cornelium à Lapide in com-
mentariis ad Evangelistas subinde conferre translationem
Persicam, Armenicam, Ægyptiacam seu Copticam latine ipsi
redditam & indicatam ab iis qui in collegio Romano propa-
gationis fidei linguarum istarum periti sunt. Sed de illis
tran-

translationibus non ita laborandum video, 1. *Quia* nondum editæ sunt. 2. *Quia* de earum origine, antiquitate, & autoritate apud orientales nihil adhuc constare potuit. 3. *Quia* imprimis, de earum fide, ἀκριβεία, & eruditione, vix magni quid polliceri nobis possimus; cum non immerito suspicari liceat eas Romę edolatas aut saltem ita interpolatas, ut vulgatæ versioni latinæ subserviant. 4. *Quia*, dato ex oriente allatas, & ab ecclesiis aut Clericis istarum linguarum ibidem usurpatas, vix tamen credibile V. T. ex hebræo expressum; cum videamus Arabicas & Æthiopicas immo & Syras & Masdam, quarum linguæ tam affines sunt hebraicæ immo eas partim propagines partim dialecti, ex græco interprete traductas. 5. *Quia* linguæ illę non sunt filiæ aut neptes, aut propagines, aut dialecti, ne quidem affines, aut cognatæ (si propriè loqui velimus) linguæ hebrææ V. aut gręcę N. T. De lingua Persica tanquã dialecto aut propagine hebrææ hæctenus populari errore erratum fuit, à quo errore eruditi aliquot immunes nõ fuerunt. Angelo Rocca aliisque causam erroris puto fuisse, quod forte viderint aut audiverint, Arabicis vocabulis aliquot, imprimis caractere Arabico (qui cum Mahumetismo in Persiam introductus antiquam Persicum plane abolevit, ut nec vola nec vestigium ejus nunc superesse videatur) recentiores Persas uti. Sed longe aliter sentire nos docent, tum paucula illa Persica quæ in scriptura occurrunt, à nullis Rabbini Persicæ linguæ ignaris Arabismi tamen peritissimis hæctenus eruta: tum imprimis peregrinationes Europeorum & commercia hodierna in Persico & Mogulico imperio, & libri MS. hac occasione inde huc apportati, denique Vita Christi & Petri Persice ac latine à Ludov. de Dieu cum duobus capitibus paraphraseos Persicæ Jac. Tawusi in Genesin, & proverbia Persica à Lævino Wernero, & exacta ejusdem linguæ grammaticæ à Grayio typis edita. Quæ si quis leviter modo inspexerit, mox errorem apprehendet. De linguâ Turcica, quæ eodem caractere scribitur, & vocabula aliquot Arabica & Persica admixta habet, atq; adeo ab Arabica distincta plane lingua est, idẽ judicandum.

evin-

evincit inspectio librorum M.S. qui nunc in manus Europeanorum perveniunt, & frequentia cum Turcis commercia, & vel unica grammatica Turcica (alios enim libros excutos in Occidente exstare non arbitror) ab Andrea du Ryer edita. Sed nescio an ullæ partes scripturæ in linguam illam antehac traductæ fuerint. *Lingua Coptica* characteres Græcis magnam partem affines sunt, & aliquot simplicia vocabula, præsertim nomina, cum græcis aliquo modo conveniunt, (ut videre est in Copto prodromo, & Lexico Kircheri): sed ideo græcæ linguæ dialectus aut propago non magis dicenda est, quam Vngarica Gallicæ aut Italicæ, aut Hispanicæ, aut vice versa, quod hodiernis characteribus conveniant; aut Teutonica Persicæ aut Græcæ aut Latinæ, aut vice versa, aut Anglicæ latinæ & Gallicæ, quia in vocabulis aliquot affinitas deprehenditur. Multo minus lingua hæc hebraicæ filia, aut affinis aut dialectus: uti ex viris doctis nonnulli; (inter quos Amama in censura ad Genes. 41. 45.) perperam opinati sunt; eo decepti: quod forte vulgare idioma Ægyptiorum à pluribus sæculis ibi usitatum, putarint esse Ægyptiacum, cum sit Arabicum; nec Ægyptiacum amplius super sit, nisi in libris M. S. S. apud Clericos Coptos. ix. De lingua *Abassina* seu *Æthiopica* non dubitandum, quin sit propago proxima Arabicæ, & remota chaldaicæ ac hebraicæ (quamvis ab omnibus illis characteribus & ordine scribendi diversa) eoq; cognitio ejus vel hoc nomine non negligenda. Sed versio Psalterii tanti momenti non est, cum ex græco non ex hebraico per omnia fere expressa sit: præterquam quod versus aliquot psal. 14. à latina vulgata infarcti & Æthiopice redditi (qui in græca editione non comparent) suspicionem aliquam moveant, non esse eam à Potken Colonia editam, uti ex Æthiopia allata fuit. Quod ad translationem partium aliquot N. T. quæ Romæ editæ, multo minoris ea facienda: cum ab Abassynis Romæ alumnis aut proculam aut saltem ad modulum Romanum interpolatam credi possit; quin immo pars aliqua ex versione Italica traducta sit, teste alicubi Scaligero in libris de
Emen-

Emendatione tēporum. p. 281. Hęc tamen non dissero, ut lingue Ægyptiacę, imprimis Æthiopicę & Persicę, studium excutiam illis, quorum ingenium & rationes hoc ferunt. Minime. Cognitio earum, aut saltem gustus aliquis philologis sacris affectandus videtur: *illius* quidem, propter antiquitates complures & voces aliquas, quas scriptura attingit; si forte Neocoptica vestigia, in aliquam antiquę lingue & rerum Ægyptiacarum cognitionem nos deducere possint: *Istius*, quod hebraicę, chaldaicę, & Arabicę propago sit: *Hujus* tum quod circa voces & antiquitates non paucas in scripturis, auxilio ejus frui possimus: *tum* etiam, quod vulgaris ipsius usus longe lateque hodie pateat, præsertim in imperiis Persico & Mogulico: ut nihil nunc dicam, de historiis & antiquitatibus beneficio ejus lingue eruendis. Armenicę lingue in philologia scripturaria vix usum video: nec etiam hebreę, aut Syrę, aut Arabicę, aut Persicę affinis est; ne quidē caractere & ordine scribendi. Quod idem de Iberica seu Georgiana, (cujus lexicon nunc editum), censendum est. Quod si daretur ad antiquitates ecclesiasticas eruendas, multum prodesse scripta Armenica, quę fama fert (quam certa aut incerta nescio) quam plurima adhuc superesse; utique antiquitatum istarum studiosis saliva moveri possit: sed hoc nihil faceret ad philologiam sacram, de qua nunc agimus. Translationes bibliorum, si quas habent, eas ex corrupta editione gręca factas esse, vix dubitandum est. Sed translationes Syriacas, & Arabicas, etiam Æthiopicas, saltem propter linguarum istarum cum hebręa vicinitatem, data occasione magis conferendas censeo. Targumicę potiori loco habendę non tantum propter lingue proximam vicinitatem, sed imprimis propter autoritatem apud Iudęos, & quod ex hebręo originali ab Hebręis expressę sint. Vide problemata nostra de Scriptura, ubi auctores indicantur. Atque hęc de philologia textui astricta. Patres nullos hic indigitavimus, tum quod inter omnes unius Hieronymi commentaria lingue hebraicę peritiam spirent: *tum* etiam, quod à recentioribus modo nominatis ad partes

vocentur; atque adeo ex eorum indicio lectu dignæ aut indignæ philologiæ patristicæ in ipsis legi possint, si quos hæc cura tangat. Si qui ex Græcis patribus ad N. T. philologica aliqua conferat, eum non negligendum censeo; recentioribus tamen minimè præferendum, propter ignorantiam hebraicam.

V.

Sed philologiam hanc textualem per partes seu species dispescamus. Est ergo 1. *grammatica*, circa textum Hebraicum, & ex parte Chaldaicum V. & græcum N. T. Vbi consideratur vocum simplicium orthographia, prosodia, etymologia, imprimis complexarum syntaxis. De utrisque omnia observatu digna, quod ad linguam gr. N. Test. in gratiam tyronum notavit Piscator in scholiis suis. Quod ad linguam Hebræam V. T. idem utilem operam præstitit: nihilominus studiosis theologiæ diligenter evolvendas censeo grammaticā Hebræam & Chaldaicam Buxdorfii; præsertim illius syntaxin, qualem ante ipse à nullis Rabbiniis Iudæis aut Christianis editam arbitror, & ex qua postea non pauci philologi sacri prata sua irrigarunt. Inter omnia vocum simplicium etyma, notanda illa quæ in ipsis bibliis explicantur, qualia Heva, Kain, Seth, Noah, Abraham, Bethel, Beersebah, Simeon, Iuda, Perez, Moses, Marah &c. Inter constructiones imprimis considerandæ figuratæ, & quæ idiotismos istius linguæ constituunt; quales non tantum à Buxdorfio in syntaxi, sed etiam ab Aria Montano, & ante eos à Roberto Stephano collectæ sunt. Sed omnes idiotismos, aliaque observatu digna ad classes & titulos revocavit Glassius lib. 3. & 4. philolog. tit. Grammaticæ sacræ. Confer apparatus autorum, quos supra thesi 3. & 4. indicavi. De observationibus grammaticis in solo N. T. consulendi scholiastæ philologici, & tract. supra indicati. II. *Lexica*, genuinā vocum & phrasium hebr. & græcar. expositionem ac translationem considerat. Quo imprimis faciunt versiones V. T. Vulgata, Munsteri, Leonis Iudæ seu Tigurina, Pagnini, & Ariæ Montani: N. T. Vulgata: Erasmi, Bezæ, Henr. Stephani translationes marginales selectarum phrasum & sententiarum; vernaculas,

&

& partium aliquarum latinas versiones, (qualis e. gr. Campen-
 sis, Felicis Pratenfis. Sim. Muis Psalmorum, studio nunc præ-
 tereo;) una cum versione interlineari Ariæ Montani, & le-
 xicographis hebraicis & græcis, notarum scriptoribus, aliis
 philologis, partim supra partim in Bibliotheca nostra indica-
 tis. Imprimis post notarum seu scholarum scriptores, utilif-
 simam operam inter omnes eclogarios hic præstitit Scultetus
 in delitiis, & in Exercitationibus evangelicis, atque epistolicis.
 Ex Pontificiis scholia seu notas textuales in universa biblia e-
 diderunt, Ioh. Benedictus; Isidorus Clarius, I. Mariana, Mart.
 Delrio, Immanuel Sa; & in N. T. Iacobus Faber Stapulensis, &
 in epistolas Pauli, Gagneus theologus Parisiensis: Adde virum
 dubiæ theologiæ quamvis in reformatis ecclesiis & scholis vi-
 xerit, Castellionem, cujus translatio & notæ extant. Sed pau-
 ca philologiam spectantia deprehendas in illis, quæ aut accu-
 ratius aut abundantius non suppeditentur ab autoribus jam
 laudatis. Poterunt tamen ex abundanti inspicere, ubi quis omnes
 omnium versiones & sententias conferre voluerit, aut cōtro-
 versia circa translationem textus inciderit. Et hæc quidem de ex-
 plicatione vocum hebraicarum & Græcarum. Quia autem di-
 ctiones aliquot exoticæ intercurrunt, ex propria cujusque lin-
 guæ philologia lexica explicandæ, earumque syllabus à philo-
 logis nostris utiliter colligetur, ut in earum explicatione se
 exercent, aut eam jam obtentam tantò facilius recordentur.
 Sunt autem illæ 1. *Chaldaica* aut Syriacæ: in V. T. Genes. 31.
 vers. 47. Ierem. 10. vers. 11. Ps. 2. vers. 12. Et in Iobo com-
 plures, quas notavit Mercerus, ut cap. 30. 2. 6. & 28. 8. &c. In
 N. T. Marci 7. vers. 34. & 15. vers. 34. Actor. 1. vers. 19. 1 Cor.
 16. vers. 22. &c. 11. *Arabica*, aut ex Arabismo explicandæ.
 Quod Rabbinis satis indicant, cum voce rara aut semel tantum
 in scriptura occurrente, ilico ad Arabicam confugiunt, eamque
 linguam *Kedar*, aut *Ismeelim*, aut *Arabim*, indigitant. Imprimis
 hic frequens est, R. Aben Ezra, cui lingua hæc vernacula fuit.
 Vide ejus dictum ad Cantic. 8. 11. Sunt a. in V. T. Iobi 35.
 16. & 36. 31. & 41. 9. 11. &c. Reliqua inter legendum studiosi

observabunt; aut si malint compendio uti, adibunt lib. 2. The-
sauri Hottingeri c. 1. sect. 3. p. 506. In N. T. *Elymas* Act. 13. 111.
Græca, aut illis affines in V. T. *Kaithros*, *symphonia*, *pesanterin* Dan.
3. Quæ apud alios scriptores hebræorum Rabbimicos & Thal-
mudicos occurrunt, peculiari libello collegit & exposuit Da-
vid Cohen de Lara. 1 v. *Hebraica* N. T. sunt vel Biblicæ, vel
Rabbimicæ. *Biblicæ* sunt, Amen, Hosanna, &c. Eas una cum
quamplurimis Hebraïsmis (quos nomine linguæ Hellene-
sticæ nonnulli appellant) abundè explicarunt authores thesi
3. citati. *Rabbimicæ* sunt, *geenna*, *synedrion* (Matth. 5.) &c.
Corban Matth. 15 de qua Scaliger de Emendat. p. 40. de ea-
dem aliisque Angelus Caninius ad voces N. T. Omnes au-
tem, cum plerisque rabbimicis & thalmudicis præter nota-
rum scriptores explicuit Drusius in præteritis, & ad voces N.
T. Hebraicas. Post quem operam suam hic exercuit Ludov.
Ballester in Onomatographia sacra. v. *Latina* N. T. Custodia,
lention, spira &c. Vide eas collectas à Beza in notis, & Pasor
in fine lexici. vi. *Persicæ* V. & N. Test. *debir* Iosux 15. vers. 15.
Iudic. 1. vers. 12. (Vide Schichardum ad Tarich p. 21. & Bo-
charti Phaleg. lib. 1. cap. 15. & lib. 4. c. 10.) *parde sim* Eccles. 1.
ginze & *purim* Ester 4. & 9. *Magus* & *Magia* Matth. 2. Act.
8. & 13. (de qua voce aliqua notavimus in disp. de Magia;
cum secundis curis auctiora favente Deo, daturi;) *Angaria* &
Angariare Matth. 5. vers. 41. Adde nomina officiorum, &
propria personarum, locorum &c. (e. gr. *Corelch*, *Dariaves*,
Achasueros, *Zeres*, *Achardarphanim*, *Ester*, *Parthemim*, quæ in
Daniele, Ezra, Nehemiah, Estere occurrunt hætenus ab In-
terpretibus Iudaicis & Christianis ob linguæ ignorantiam
non satis explicata. Nec prætereundum *Almodaus*, nomen
dæmonis in Apocrypho libro Tobix, de cuius etymo ex he-
bræo variè conjecturæ, quas ad quatuor potissimum revocatas
& explicatas vide apud Ludov. Ballester in Onomatogr. sacra.
Sed cum illa in Media dicantur gesta, cur non liceat conjicere,
Asmodai notare tentatorem? cum nunc ex libris Persicis di-
scamus *aschmouden* tentare, & *aschmajad* tentatio. Sed con-
jectu-

jecturam meam narro. Doctiores meliora adferant. VII. *Ægyptiaca*, V. T. Genes. 41. 45. Tsophat Paaneach & N. T. Renphan: Actor .7. de quibus fuse Kircherus in Copto prodromo. Aliquid etiam notat Amama in Antibarb. p. 438. & Ludov. de Dieu. ad Actor. 7. Quamvis longe aliter de voce hac φιλολογη Petitus lib. 1. variar. lectio num. Huc referenda, nomina propria personarum, Iannes, Iambres, Pharao, Potiphera &c. Et locorum, ut Moph, De his vide *Bocharti Phaleg* p. 67. 68. Vide & etymologiam Mosis apud Kircherum lib. cit. ex Ægypto accersitam. Quod ante illum inter veteres tentarat Clemens Alexandr. & inter recentiores Angelus Rocca in biblioth. Vaticanâ p. 306. Mercerus ad Genes. 41. vers. 43. censet vocem *abrech* esse Ægyptiacam. Quomodo alii variantibus sententiis in Hebræâ linguâ ejus originem quaerant, vide in Christophori Cartwrighti Electis Targumico-Rabbinicis in Genesin 111. *Rhetorica* (ut ab oratoriâ distinguitur) considerat tropos & figuras: quæ à Pilcatore in V. & N. T. diligenter annotata sunt. Ex quibus rariora atque illustriora (præsertim circa quorum evolutionem dubia moveri solent) quisque secundum ordinem librorum sacrorum selecta enotare potest. Peculiariter attendendum ad ejusmodi tropica allegorica, quæ formam induunt 1. *Apologi*, ut Iudic. 9. vers. 2. *Hypotyposes* per *Fictionem parabolicam*, ut 1 Reg. 22. vers. 20. 23. Iob 1. vers. 6. Hoseæ. 1. vers. 2. 3. *Ænigmatis*, Iudic. 14. vers. 14. 4. *Hieroglyphici*, seu *Emblematis*, ut Ezechiel 17. 2. Huc revocari potest Ecclesiast. 12. vers. 1. 2. 3. 4. aliaque quæ notat Sandeus lib. 1. theol. symbol. 5. *Symboli*, & tituli, ut Gen. 22. 14. *Iehova Iire*. Exod. 17. 15. *Iehova Nissi*. Ezech. 48. 36. *Iehova scamma*. Iudic. 6. 24. *Iehova scalom*. Genes. 33. 20. *El elohé Israel*. 6. *Paradoxi*. ut 2. Corinth. 6. vers. 9. 10. Vide indicem eorum præmissum commentar. Cornelii à Lapide in Evangelistas. 7. *Adagii*; quæ omnia ex toto V. & N. T. collecta explicarunt Delrio & Andr. Schottus. Confer de iisdem, aliisque sacris symbolis, emblematis, ænigmatibus &c. Maxim. Sandei *Levitæ Theologiam symbolicam*, ejusdem tractatus de hyper-

bolis; & Glassii philologiam sacram, aliosq; scriptores, quos in
 dilpp. de signis allegamus. Video Glassiū lib. 2. philolog. p. 460
 promittere Rhetoricā sacrā. An ea edita sit, nescio. *iv. Oratoria,*
 cōsiderat artificium oratorium, *primo*, quod ad dispositionem
 seu partes orationis (exordium sc., propositionē &c.) *Secundo*,
 quod ad inventionem, declarationes scil., probationes & am-
 plificationes. Videantur analytici in epistolas Pauli, in oratio-
 nes Tertulli & Pauli Actor. 24. & 26. & Actor. 14. & 17. in
 conciones, præsertim Iesaiæ 1. &c. *Tertio*, quod ad genera o-
 rationum; deliber. scil., demonstrat., iudiciale. *iv. Poëtica:* quæ
 aut explicat, aut quærit artificia poëtica, si quæ in scriptura oc-
 currunt. Considerantur ea 1. *In generibus carminum secundum*
formam & metrum, ut Deuter. 31. Exodi 15. vers. 22. 30. coll.
 cum 32. per totum. Ios. 10. vers. 12. (ubi vide comment.
 Masii) Iudic. 5. 1 Sam. 2. 2 Sam. 1. Iobi cap. 4. & sic dein-
 cept per totum. Vide prolegomena Merceri ad Iobum. Inte-
 grum Psalterium, (de quo Gomarus in lyrâ Davidis;) Canti-
 cum Canticorum, Iesaiæ 5. & 12. & 38. Threni Ieremiæ, Ionæ
 2. Habacuc. 3. 2. *In generibus carminum secundum materiam:* e. gr.
Epinicio Exod. 15. & Iudic. 5. & quamplurimis Psalmis Davi-
 dis, & Iesaiæ 12. & 26. *Epico*, Deuter. 32. In Proverbiis, & in
 variis Psalmis Davidis. *Epithalamio* 2 Sam. 1. *epithalamio* Psal. 45.
Idyllio erotico, sub forma dialogi seu dramatis Pastoralis, ut in
 Cantico Cantic. 3. *In luminibus elocutionis poëticæ;* Quæ cum
 græcorum & latinorum poëtarum floribus conferri possent.
 Vide commentar. Merceri in Iobum; Sed pluribus de poëtica
 sacrâ Nierenbergius lib. 7. de Origine scripturæ cap. 5. 6. 7. 8.
 ubi specimen collationis poëtarum Gentilium Græcorum
 cum scriptura. In Homeri phrasium poëticarum collatione
 cum eadem simile quid tentatum à Iac. Capello, in Vindiciis
 Casauboni lib. 4. Huc etiam referri possunt paraphrases poë-
 ticæ gr. librorum scripturæ e. gr. Psalmorum Apollinaris,
 Francisci Porti, Petavii; Proverbiorum, Iac. Meillerii; Iohan-
 nis, Nonni; cum qua confer Heinsii Aristarchum, ubi quamplu-
 rima ad talium paraphrasen *κρηθροσθησι* pertinentia occurrunt.

De

De latinis paraphrasibus pœticis Iuveni, Aratoris, Andreæ
Hoji, Buchananani, Bezæ &c. & in vulgaribus linguis, præsertim
nostra Belgica, complurium, nunc non agam, ne nimis proli-
xus sim. Ad hanc philologiam referatur consideratio carminū,
quæ ex profanâ poësi in Bibliis citantur, ut Act. 17. vers. 28. ubi
vide notas Grotii, ejusdemque comm. in Aratum. Tit. 1. vers.
12. cujus homistichium etiam exstat apud Callimachum hy-
mno 1. qui est in Iovem (vide comment. Frischlini), 1 Cor.
14. vers. Vide notas. Confer Nierenbergium aliosque su-
pra thesi 3. cit. De psalmis Salomonis Ioh. Ludov. de la Cerda
in fine adversar. sacrorum, de iisdem & de poëmate Ezechie-
lis Nierēberguis mirum in modum λεπὸ λογιῶσι, aut potius ληρο-
λογῶσι. Adeat eos, cui vacat. v. *Historica* est, quæ dictio-
num, phrasium, adagiorum, sententiarum, narrationum, loco-
rum, temporum, personarum in scripturis occurrentium ge-
nuinæ explicationi ex collatis antiquitatibus atque historiis si-
ve sacris siue exoticis siue utrisque lucem fœneratur. Sunt
autem antiquitates hic eruendę, vel Ecclesiasticę seu sacrę,
vel politicę seu sæculares. *Illæ* sunt circa res religionis seu cul-
tus divini, siue veri siue falsi. Huc pertinent Seldenus de DI-
Syris, & autores qui aut omnia, aut aliqua ad legem moralem
aut ceremoniam in scripturis spectantia ex professo expli-
cant e. gr. de Festis, de sacrificiis, de decimis, de templo, de
sacerdotio & sacerdotibus, de ritibus sacris &c. quos alibi &
suis locis indicavimus. *Istæ* sunt circa res politicas, œconomi-
cas, scholasticas aliasque sæculares. Huc pertinent autores il-
li, qui legem politicam Mosaicam, aliasque Iudæorum & alia-
rum Gentium politias, leges, mores &c. in scripturis occur-
rentes ex professo enotant, aut etiam explicant: quales sunt,
præter Ariā Montanum & scriptores de Republ. Hebræorum,
aliqui ex illis qui tractatus speciales de legibus, de Iurē Regio,
de Iudiciis, de pœnis, de bello, de nuptiis, de funeribus, de a-
gricultura, de mercatura &c. edidere; qui alibi indicamus.
Imprimis autem hic locum inveniunt tractatus de nummis,
ponderibus, mensuris sacris, quales, Waleri, Jacobi Ca-
pelli;

PELLI ; quibus adde Scaligerum, Snellium &c. Conferendi etiam tract. de topographia & architectura sacra, descriptiones imperfecte mixtorum, animalium, herbarum, fossilium &c. quæ ratione explicationis vocum pertinent, sicuti ratione explicationis rerum ad diatribas de historia & de philosophia sacra ; ubi eos indicamus. Vtræ quæ antiquitates tam sacræ quàm sæculares, in duo genera discescuntur : vel enim solius scripturæ beneficio eruuntur ; vel accito etiam profanorum scriptorum auxilio. *Prius* faciunt omnes notæ marginales, omnia commentaria : nec de eo quidquam monendum est. *Posterius* à scripturæ interprete minime alienum esse, docent notæ & cōmentaria præstantissimorum theologorum, & ex professo causam illam agit Scultetus orat. cit. In materia de supputatione temporum idem contendit Scaliger in Elencho orat. chronolog. Parei ; sed nimis impotenter ac magistraliter. Quâ occasione moneo, audacibus ac calidis philologorum quorundam circa scripturas crisis ac decisionibus, quæ sæpe ἀναγκαστικά laborant aut supra conjectanea verisimilia & probabilia non affurgunt, haut ita fidendum esse, nedum ut pro interpretationibus ecclesiasticis, aut solide theologis dictatis eas nobis obtrudi patiamur. Porro exempla eorum quæ in V. T. aut in N. T. ex collatione scripturarum illustranda occurrunt, non est quod hic annotem ; cum ea ubique observari possint, ex inspectione Scholiorum Piscatoris, aut notarum & concordantiarum marginalium, quæ latinis aut vernaculis bibliorum editionibus adjici solent ; inter quas tempore omnium postremæ, sed ἀκριβεία primæ sunt. Belgicæ & Anglicæ. Varia illa, quæ ex historia extranea illustrantur, vel à scriptura tantum explicantur quod ad τὸ ὄν: vel etiam quod ad τὸ διῶν, *Posterius* exempla sunt. De ritu Philisteorum limen templi non calcantium 1 Sam. 5. De religione Samaritica à Iudæorum divisa 2 Reg. 17. Vnde etiam lux infertur Ezræ 4. *Prioris* exempla sunt, mactatio filii regis Moabitarum 2. Reg. 3. Pastores Ægyptiis abominandi Genes. 41. Vitulus aureus festo, ludis, choreis cultus Exod. 32. Baalitarum ritus 1 Reg. 18.

Vtra-

Vtrarumque antiquitatum, quas scriptura aut innuit & tangit
 solum, aut per causas explicat, & quas etiam historię & scri-
 pta exotica aut attingunt aut ex professo explicant, exempla
 hic non recensabo. Suffecerit nunc specimina aliquot dictio-
 num & phrasium indicasse, quę antiquitates Iudaicas, Ægy-
 pticas, Assyrias seu Syras, Persicas, Gręcas, Romanas aliqua
 ratione attingunt. 1. *Iudaica* sunt, quę ex Flavio Iosepho,
 Scriptoribus Thalmudicis, etiam Gentilibus (qui subinde res
 Iudaicas attingunt) hauriuntur. Vt de *Vrim & Thummim* Ex-
 od. 18. Vide Fagii, Pererii, Ainsworthi, Riveti, A Lapide,
 Willeti &c. commentar. ad locum cit. Delrio lib. 4. diquis.
 Magic. quęst. 2. §. 4. Abdię Widmarii orationem de *Vrim &*
Thummim, Sheringhamii notas ad Ioma pag. 118. De Tera-
 phim vide Iudeorum & Christianorum præcipuos aliquot au-
 tores cit. apud Cartwrightum ad Genes. 31. vers. 19. De
 igni sacrificiorum Levitic. 10. & 1. Reg. 8. De quo Reynol-
 dus in prælectionibus ad libros apocryphos. De *εφεστια* Luc.
 1. De quo Scaliger in canonib. Isagogicis, & Scultetus in
 dilitiis Evangelicis cap. 6. De *sabbatho Deuteropáτω*. De quo
 Schultetus in Exercit. Evangel. Et Petitus in var. lectio-
 nibus lib. 2. cap. 2. De præfectis & custodibus templi Matth.
 26. Act. 3. & 4. De ritibus in manducatione, paschæ &
 cœnæ. Matth. 26. Vide exercitationes Buxdorfii fil. earum-
 que vindicias contra Capellum. De itinere sabbathi Act. 1.
 De hora præcationis, Act. 3. 1. Coll. cum 10. vers. 9. De quo præ-
 ter notas, Buxdorfius in epitome radicum in voce *manach*. Et
 Petitus lib. 1. cap. 15. De *plagis* 2. Corinth. 11. De quo Bux-
 dorfius in præfat. ad abbreviaturas. Reliqua quære in nota-
 rum scriptoribus, & Drusii præteritis. Eiusdemque observa-
 tionibus, Quęstionibus, miscellaneis, animadversionibus.
 Cum quibus conjungendi uterque Buxdorfius, uterque Ca-
 pellus, Seldenus, Schichardus, Gilb. Gaulmin, in variis scri-
 ptis, Scaliger in libris de emendatione & Eusebianis, idemque
 cum Drusio & Serrario de *Hasidæis* & de sectis Iudeorum:
 Nicolaus Collado tract. peculiari de Nazareis ad Matth. 2. 23.

editores aliquot partium Thalmudis supra cit. ; ad hæc Petiti in libris variarum lectionum ; (ubi de Nazareis, testibus, juramentis, suppliciis, phylacteriis, repudiis, sectis, ministris sacris, &c.) ; Barthol. Mayerus in philologia sacra. Denique Grotius in notis ad V. & N. T. qui symbolam aliquam huc contulit. Gilbertus Gaulmin in notis ad vitam Mosis pag. 321. promittit tract. peculiarem de *Ritibus Iudaicis N. T.* Nec dum scire potui an prodierit. Opus illud sane, philologis sacris utilissimum esset. 2. *Ægyptiaca*, quæ ex Græcis scriptoribus potissimum, etiam aliquo modo ex latinis Iustino, Curtio &c. depromuntur. Quæ Kircherus in Copto prodromo promittit in spe sunt, non in re : Et quidquid futurum sit, saltem credere vix possum chronologos illos Copticos si qui in Ægypto adhuc habentur, esse antiqui ævi. Sunt ergo Genes. 46. vers. 34. de abominatione Ægyptiorum. Vide Gaulmin lib. cit. p. 266. qui aliter, quam hæctenus hebræi & Christiani commentat. causas abominationis assignat. Psalm. 68. de *bestiis arundinis* : de quo Scultetus in Oratione supra laudatâ. Sed forte referri posset ad prædones illos in palustribus Ægypti dominantes : de quibus Scaliger in Eusebianis & Gaulmin loco modo cit. Genes. 13. de fertilitate Ægypti. Exod. 2. de lotione filie Pharaoh, quam religiosam censet Gaulmin in notis ad vitam Mosis lib. 1. cap. 3. His aliisque ex antiquitatibus Ægyptiorum uberior lux querenda, apud scriptores modo cit. Quibus adjungi possunt notæ Merceri ad Horapollinis hieroglyphica gr. lat. edita. Sixtus Senensis in Bibliotheca, ubi de sapientia Ægyptiorum ; Sandeus de Theolog. symbolica, ubi de pyramidibus Ægypti, apud quem plures alios autores citatos videbis. 3. *Assyria, Chaldaica, Syria* (ad quas refero Phœnicias, Palæstinas, Midianiticas, Ammoniticas, Moabiticas, Amalekiticas, Idumæas, Arabicas,) depromuntur ex historicis græcis potissimum, & ex iis quæ apud antiquos quosdam scriptores præsertim Eusebium, ex rerum Orientalium scriptoribus, nunc deperditis, citata comparent. Et sunt e. gr. 2 Reg. 3. vers. ult. Ezech. 26.

27.28. ubi descriptio urbis & mercaturę Tyrriorum. Gen. 10. vers. de Nimrod. Genes. 31. 19. Lumen his antiquitatibus intulit Seldenus in syntagm. de DIs Syris. Gaulmin anno 1629. in notis ad lib. Rabbin. de vita & morte Mosis pag. 204. promittebat libros suos de Theologia Chaldaica. Haftenus non potui resciscere an fidem liberaverit. Vtinam, qui ampliss. & clariss. viri molles aditus & tempora norunt, eum urgeant!

4. *Persica*, apud gręcos scriptores, qui etiamnum exstant, & in fragmentis à Scaligero cum Eusebio editis quęrendę. Nam mihi non fit verisimile, domesticos istius gentis & linguę scriptores alicubi superefle, qui ante monarchiam Persicam, aut stante eā, aut posteam sub monarchia Gręcorum aut Romanorum scriplerint. Iesa. 11. & 30. Vexillum erectum fusè explicatur ab Arn. Boot. lib. 1. animadv. sacr. cap. 3. 8. & lib. 2. cap. 5. Saltem nulli haftenus ex bibliothecis Orientis, præsertim Persicis, in Europa editi. Tales antiquitates in Daniele, Esther, Ezra, Nehemia explicantur à commentatoribus. Quales Serrarius, Drusius, Bonartius in Esther; Broughtonus, l'Empereur, Melanthon, Fr. Junius Polanus, willetus, Pererius in Daniele; Lavaterus & Serrarius in Ezram & Nehemiam, Drusius lib. 12. observ. per totum. Aliquid etiam huc conferet vir vastissimę lectionis & eruditionis Ioh. Raynoldus in prælect. ad libros apocryphos. Voces N. T. sint *Magus* Matth. 2. de quo præter comment. Schultetus in Delitiis cap. 20. angariare. Matth. 5. & 27. Vide præter notarum scriptores la Cerda in adversar. cap. 118. 120. 173. 68. & Drusium lib. 1. præterit. 5. *Græκα χρυσια* Matth. 2. Scultetus in Delitiis cap. 24. De *ἡερομαχία* Ephesina 1 Corinth. 15. de quâ Scultetus orat. cit. & Beza ac Grotius in notis. *De agone & coronis*, 1 Corinth. 9. Hebr. 12. vers. 1. &c. Vbi præter notas ad locum, succurret agonisticon Petri Fabri. De Asiarchis Act. 19. De Stoicis & Epicureis, deque spermologo, ignoto Deo, Areopago & Arcopagita Act. 17. de Dioscuris Act. 27. De Iove, Mercurio, tauris vitatis Act. 14. De calculo albo Apoc. 2. Vide Petitem lib. 1.

variar.lection.cap.8. De Epheso *νεοκώρω* Act. 19. Vide Petitem
lib.4.cap.10. 6. *Romana*, quæ ex rerum Romanarum scripto-
ribus petendæ. Vt *ἀπογραφὴ* Luc.2. vers. 1. De quo Scult.
in deliciis cap.12. 41. *legio* Matth.8. *Crucifixio* Matth. 27.
Vide Lipsium & Gretserum de cruce. *Cohors Italica* Act. 10.
Adde, quæ ex jure Romano explicanda, ut adoptio Ephes.
1. 5. depositum 2. Timoth. 1. vers. 12. Ius civitatis Romæ
Act. 16. vers. & 22. vers. Catena & miles Paulo adjunctus in
captivitate Actor. 28. cum 2. Tim. 1. Provocatio ad tribunal
Cæsaris Actor. 26. Huc faciunt autores, qui Ius Romanum
cum Iudaico conferunt; quales l'Empereur in *Bavakama*, &
Seldenus in tract. de successione, de Vxore hebræa, de Iu-
re Naturali & Gentium, de Mari clauso, aliique alibi indican-
di. Ad universam hanc antiquitatum exoticarum farraginem,
si quas scriptura attingit, aut si quæ ad scripturarum explica-
tionem advocandæ sint, non parum conferent aliique patres,
& recentiores scriptores cum topographicis, architectonicis,
chronologicis in diatribe de historia sacra citandi. VI. *Criticæ*
pars gemina est: *Prior* occupatur in iudicio de styli Scripto-
rum V. & N. T. puritate, ornatu rhetorico, aut poëtico, nec
non charactere, in genere; & singulorum scriptorum idiotif-
mis in specie, tum in se tum inter se comparate. Sic e.g. Beza
in notis ex stylo epistolæ ad hebræos colligit inter alia, eam esse
Pauli. Sic ex idiotismis Evangelii Iohannis (præsertim cap. 1.)
viri docti colligunt eum accommodari Theologis Targumi-
cis & hebræis. Stylus apocalypticus immo & modus visionum
& *ἐμφανισμῶν* docet librum illum propius referre inter prophe-
tas, Zachariam. *Alter* pars philologiæ criticæ textualis, ver-
satur in variantium lectionum observatione, collatione, diju-
dicatione. Quod ad V. T. masoram, aureâ ejus clavem præstat
Tiberias Buxdorfii: qua philologus sacer carere non potest.
N. T. lectiones plerasque annotavit Beza, & Crispini editio
N. T. in 16°. & Roberti Stephani in 16°. & in fol., ex qua
Wecheli in fol. expressa est. Eisdem habet editio gr. We-
cheli, V. & N. T. in fol. Addi possunt variæ lectiones & in-
ter-

terpretationes Symmachi, Theodotionis, &c. translationis. gr. V. T. iisdem bibliis Wecheli ubique adjectæ. Idem agit Flaminius Nobilius ad edit. gr. Romanam, quæ postea Parisiis recusa, Translationis Syriacæ N. T. lectiones cum additis notis exhibet editio Trostii Syro-latina in 4°. & Plantini editio in 8°. & 24°. quæ caractere hebræo sine punctis expressa. Infinitas prope modum lectiones versionis vulgatæ invenies in edit. Clementis VIII. apud Plantinum in fol. & bibliis Lovaniensibus. Et peculiari tract. Francisci Lucæ: cum quibus conferrî debet Thomæ Iamesii Bellum Papale, seu Concordia discors &c. Sed hic abrumpo, & criticæ sacre studiosos ad eruditissimos labores Glassii in Philologia sacra & Hottingeri in thesauro philologico, ablego.

V I.

Vtraque philologia sacra, systematica & textualis, est vel simplex, seu explicatoria; vel elenctica. Hæc ad syllabum problematum secundum ordinem librorum scripturæ, in collegiis privatis à studiosis nostris tractari potest. Nos specimen aliquod ejusmodi dubiorum seu problematum philologicorum hic hic solummodo exhibemus, cum indicio autorum, absque disceptatione aut rationum utriusque partis explicatione; ut chartæ & expensis parcamus. Sunt autem ista 1. *Ex grammatica.* An literæ antiquæ Hebræorum fuerint Samaritanæ, & præsentis, quibus biblia nunc cripta, sint novæ & ab Ezra inventæ aut intro ductæ. Vide Hottingerum contra Exercitationes Morini ad pentateuchum Samaritanum; & Buxdorsium fil. in dissert. philologico-theologicis, dissert. 4. An lingua hebræa sit antiquior Chaldaicâ, & hæc ex illa propagata, an vice versa. Vide Barthol. Mayeri philologiæ sacre part. 2. per totum. Nos de linguarum confusione & origine ad Genes. 11. forte pecul. diatriba agemus. De *עִוָּן יִצְחָק לֹא יִשְׁפָּץ* Philipp. 2. Vide præter notarum scriptores Gomarum ad Philippens. 2. & Iohannem Iunium adversus Socinum contra Wiekum. Memini de eo etiam aliquid notari à Posselio in syntaxi. De

Tau Ezechiel. 9., an notet literam alphabeti hebraici, eamque
 (uti Hieronymus ibi commentatur) figuræ antiquæ, Samari-
 tanæ scil.; quæ crucem referat. Vide Hottingerum in Exercit.
 Anti-Morinianis, & Crinesium in discursu de confusione lin-
 guarum. Idem tribus verbis perstringit Drusius in veteri al-
 phabeto hebraico p. 22. Mordicus tamen recentiores aliqui
 hanc conjecturam an fabulam tuentur Gretserus lib. 1. de
 cruce cap. 5 1. Pradus in Ezechielem cap. 9. Sandeus de theol.
 symbolica p. 104. ait: *ambigere vix licet*; qui ibidem addit latere
 hic ænigma. 11. *Ex lexica*, Quid sit *dudaim* Genes. 30. 14. Vi-
 de de hoc Diatriben Drusii, editam cum notis ipsius in
 Ruth; post quem in idem inquit Fullerus lib. 6. Alio-
 rum sententias vide apud Cartwrightum. Quid *Kikaton* Io-
 næ 4. Vide Fulleri Miscell. Quid notet petra Iosux 5.
Vide nostram disp. de Creatione. Quid *ὑπὸ μισῶς* Ioann. 8. *Vide*
Fulleri miscell. Quid sit *ἰσμή, ἰσμηῶν, φύσις, ὡρέπον* 1 Corinth.
 11. 11. Vide Specimen *plenissima* & *acuratissima* discepta-
 tionis philologicæ à *Rev. collega nostro Carolo de Maets* exhibitum
 in disp. Textuali ad 1. Cor. 11. Qui hic quoscunque *φιλομαθεῖς*
 docuit accuratè *θεολογεῖν* in quæstionum moralium & casuum
 conscientię determinationibus. Quid *ἀναλόβη* Phil. 1. 23. Vide
 præter notas, imprimis Scultetum in delitiis cap. 26. Quid
ἠερομαχεῖν 1 Cor. 15. Vide Scultetum in orat. cit. &
 confer 2 Tim. 4. v. vs. 17. Pl. 68. 31. & 22. 13. 17. An Genes. 11.
Tlaphnat phanea sit vox Ægyptiaca, & notet *occultorum interpre-*
tem. An *Renphan* Act. 7. itidem sit vox Ægyptiaca. Viden-
 tur reliquæ interpretationes hæctenus minimè *εὐστοχεῖν*, ideoque
 amplectenda illa, quæ nunc recenter *φιλολογεῖ* Kircherus in suo
 Copto prodromo. 111. Ex Rhetorica, Vbi sit tropus
 Matth. 26. vers. 30. *Vide nostram disp. de selectis problematis*
 An & qualis sit figura rhetorica, in loco epistolæ ad Philemon.
 vers. 5. Vide corollarium subiectum disp. de Insolubilibus
 scripturæ. iv. *Ex poëtica*, An omnes, an aliqui Psalmi Davidis,
 item Iobus &c. metris adstricti sint? Et An ratio metrorum ex
 Græcorum aut Latnorum poësi investiganda sit. Vide quid
 Græ-

hic sentiat & ardua ac minime trita opera molitus sit magnus philologus simul ac theologus, Fr. Gomarus in Lyra Davidis. v. *Ex Historica*. Qui fuerint *Hellenistæ* Actor. 6. Vide *Muthai Cotterii* Exercitationes de Hellenistis, & lingua hellenistica: cum quibus conferri possunt *Salmasii tract. de lingua Hellenistica*, & *Hottingeri Thesaur. philolog. lib. 1. cap. 3. sect. 3.* quæst. 14. & apologia pro *Heinsio* contra *Croym.* 12. 16. Sed ex *Hottingeri*, Et apologiæ *Heinsianæ* explicatione ac distinctione facile colligitur, ad logomachiam totum hoc certamen redigi posse. De nomine *Ieschu*, an à Iudæis per contumeliam ita formatum. Et de libro *Iobi*, an à Thalmudistis ex canone expungatur. Vide de utroque nostram *Desperatam causam Papatus*. Addatur & hoc (quamvis cum præcedentibus ad historiam theologicam aut ecclesiasticam proprie pertineat.) An *Muhammedus* loc. cit. apud *Bellarminum* lib. 1. de purgatorio cap. 7. tradat purgatorium. Quod vide castigatum à præstantiss. & diligentiss. in Orientalibus philologo *Theodoro Hacspan* in notis ad excerpta *Alcoranica*. Adde viri illius justissimæ censuræ, quod translatio *Alcorani gallica* nuper accurante *Andræâ du Ryer* ex Arabico edita, nihil tale habeat. vi. *Ex critica*, An lingua *N. T.* non sit dicenda græca, sed hellenistica. Vide tract. *Salmasii* de ling. hellen. & *Cotterii* de Hellenistis. Et *Hottingerum* breviter ac perspicue litem hanc componentem loc. supra cit. An stylus *N. T.* sit barbarus. Vide præfat. *Henr. Stephani* & diatriben *Sebast. Prochenii*. Quæ sit genuina lectio *Scilob* *Genes. 49.* Vide fuse & docte c. *Morinum* differentem *Cartwrightum* in notis & disp. nostram de *Adventu Messiæ*. An *כתיף* *Plalm. 22. 17.* necessario dicendum sit corruptum esse, eique *כתי* substituendum. Vide disp. nostram de *Insolubilibus scripturæ*. An *1. Iohan. 5. vers. 7.* nostrorum codicum lectio retinenda sit. Vide de hoc *Nicol. Vedelij* egregiam disceptationem contra *Socinianos*, in *Opusculis theologis Franequeræ* editis in 16. An interpunctio *1 Timoth. 3. 15.* gr. codicum retinenda; an vero verba

verba illa *σύλθ' ἢ ἐδράωμαι τῆς ἀληθείας* sine ullo puncto cum proxime sequentibus, *ἢ ὁμολογῶμαι μίσα* &c. (ut vult vir quidam eruditiss.) cōjungenda. Ante hac datâ occasione discipulos nostros viri illius scripta de nostro consilio legentes aut lecturos monuimus; tam procul quæsitæ, & magis ingeniosas, quâ solidas interpretationes nec hic nec alibi, posthabitis planioribus, magis tritis, & ultro citroque cum rigore examinatis, confectandas non esse. Rationes tunc usurpatas hic non addo, partim ob chartæ angustiam, partim ob occupatum jam & publice editum interpretationis illius examen ab insigni & veterano inter Gallos theologo Gulielmo Riveto in epist. apolog. contra præf. Amyraldi. An Matth. 6. 13. verba illa quæ clausulam faciunt orationis dominicæ, quæque exhibent biblia Regia Antwerpiana, Complutensia Ximenii, Parisiensia ex Romana editione cum notis Flam. Nobilii expressa, Editiones Regiæ Roberti Stephani, omnes editiones Plantinianæ aliæque in medio Papatu adornatæ, nec non translationes Syriaca & Arabica exhibent, in contextum irrepserint. Vide notas Bezæ, imprimis Glassii philologiam sacram p. 185. Atque hoc specimen problematum philologicorum hac vice sufficiat. Iustum omnium aut plerorumque syllabum secundum ordinem sive librorum scripturæ, sive locorum commun. facile quis contexet, ex philologis sacris supra thesi 3. citatis; & præstantioribus scriptoribus elencticis seu apologeticis, qui contra heterodoxos veritatem tuentur: inter quos proxime ad hoc institutum faciunt, qui versiones aliquas scripturæ aut notas textuales ex professo oppugnant aut propugnant, quales Parisienses, Leus &c. c. Erasmus & Erasmus in oppositis apologiis; Castellio c. Bezam, & Beza in oppositâ apologiâ; Arias Montanus in defensione versionis suæ contra anonymum quem, bibliis ipsius interlinearibus præmissa; Cottonus c. versionem Gallicam tit. Genevæ Plagiariæ, cum oppositis apologiis Turretini & Tronchini, (quæ omnia gallice tantum, quod sciam, exstant,) & Iacobi Capelli censura, quæ latine cum replica gallica Turretini edita;

Cro-

Croyus c. notas Heinsii in N. Test., cum apologia Heinsii ab anonymo edita: Petrus Piscator in translationem Ioh. Piscatoris, cum hujus opposita defensione: Sixtinus Amama in censura vulgatæ versionis Pentateuchi; denique Wittakerus, & Chamierus in controversiis de gr. V. T. & lat. V. & N. translationum, autoritate; & Raynoldus in libros Apocryphos, idemque ac ipsi similes φιλολογικώτεροι in controversiis. Alios, qui vernaculas versiones vernaculo sermone examinant, studio nunc prætereo; & quosdam eorum indicatos memini in Bibliotheca. His addendi autores supra citati ut Drusius in variis opusculis, Petitus, Fullerus, Scultetus, imprimis Glassius in philologia sacra. Compendium forte quærendi & colligendi fieret, siquidem plures philologiæ sacræ Doctores imitarentur Theodorum Hæspan, & Iohannem Ernestum Gerardum, quorum dissp. Academicas ad loca selecta scripturæ nuperrime citatas vidi; sed quas nondum nancisci potui. Christoph. Crinesius specimen aliquot (octo scilicet) problematum subiecit discursui suo de confusione linguarum. Morini & oppositæ Hottingeri exercitationes ad Pentateuchum Samaritanum, & hujus Thesaurus philologicus, qui nuperrime ad manus nostras pervenit, segetem aliquam problematum suppeditabunt. Matthias Martinus dissp. philologicas aliquot in Pentateuchum & seqq. libros instituit, sed controversia aut maxime dubia ex professo non tractat. Atque hæc loco introductionis de philologia sacra nobis dicta sunt, partim ut studiosos nostros ad studium ejus excitarem & manuducerem, partim ut iis ostenderem, quomodo os obstruendum sit sycophanticis & invidis hujus, non dico, eruditionis, sed & nudorum titulorum atque appellationum insectatoribus; qualis anonymus Remonstrans, cui in Therstite Heautontimorumeno p. 317. 308. 311. 314. 325. antehac respondi. Porro veniam dabit lector, quod voces peregrinas suis quasque characteribus accurate descriptas non dederim. Nam præterquam quod typographus iis omnibus instructus

non sit, speciem ostentationis hæc diligentia apud curiosos alienorum criticos effugere vix potuisset.

Corollaria Respondentis.

I.

AN ex Paraphrasibus Chaldaicis distinctio inter " quod est *שכינתא & ממרא* " & *יהוה* " ex Theologis veterum Hebraeorum tres superiores *פס'רור* *עליון* *כתר* & *חכמה* itemq; *ב'נס* in disp. de Trinitate contra Iudæos proferrî possint. Aff. c. dist.

2 An character quo legem Deus exaravit sit Samaritanus? Neg.

3 An Christus in concionibus suis aliqua ex priscis Iudæorum traditionibus, quæ jam Talmude continentur, sumpsit, sic alii quoque scriptores N. Fæderis, adeoque in N. T. reperiantur Rabbiniſmi? Aff.

4 An ad Linguae Sanctæ V. T. comprehensam, solidiorem & accuratiorem cognitionem, lingua Arabica magno sit adminiculo, ita ut sine ea multis in locis videatur obscura? Aff.

5 An stylus N. T. sit Græcus, adeoque Plato, Xenophon, Demosthenes, si reviviscerent, eum intelligere possent? Aff.

6 Scientia media est commentum Iesuiticum.

7 Deus non potest non punire peccatum.

8 Convenientissimum & perfectissimum omnibus Ecclesiis in verbo Dei præscribitur regimen.

9 Catechesis Palatina, quæ in quamplurimis ecclesiis reformatis, etiam Hungaricis & Transylvanicis docetur, scripturis consentanea est.

F. I. N. I. S.

SEARSI